

*Кондратюк І. Б.,
аспірант кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

СУБ'ЄКТИВНИЙ ФЕНОМЕН ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГАРМОНІЇ ЯК ОБ'ЄКТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню онтології суб'єктивного феномена психологічної «гармонії» як основи психологічного балансу учасників комунікації. Психологічно збалансована особистість розглядається як гармонійна особистість, інтраактивність та психо-емоційні процеси якої актуалізуються у формі екстраактивності повною мірою і знаходять своє відображення у комунікативній ситуації за участю цієї особистості.

Ключові слова: гармонія, психологічна гармонія, гармонійна особистість, психологічний баланс, психологічний дисбаланс, комунікативна ситуація.

Постановка проблеми. Сучасна мовознавча наука, що ставить у центр своїх досліджень людину, вивчає усі аспекти процесу комунікації за її участю, зокрема психо-емоційні. Об'єктивна успішність комунікативної ситуації безпосередньо залежить від суб'єктивних характеристик її учасників: повноти володіння засобами мови, що використовується, здатності адекватно реагувати на отримане повідомлення, стабільності психо-емоційних процесів, які є матеріалізацією гармонійної цілісності цієї особистості. На сучасному етапі досліджень ретельно вивченими є суб'єктивний та об'єктивний аспекти поняття «гармонії», усебічно проаналізовано гармонійну особистість, але функціонування гармонійної особистості як психологічно збалансованої особистості в межах комунікативної ситуації залишилось поза увагою лінгвістичних розвідок, що і зумовлює актуальність нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню понять «гармонія» та «гармонійна особистість» присвячені роботи відомих зарубіжних і вітчизняних науковців У. Мак-Даугола, А. Маслоу, Г.-А. Мюррея, Т. Барсенєвої, А. Філімончук, Р. Лукманова, А. Крилова, В. Ремньова та ін.

Метою статті є дослідження онтології суб'єктивного феномена психологічної «гармонії» як основи психологічного балансу учасників комунікації, а також дослідження особливостей функціонування психологічно збалансованої/незбалансованої особистості в межах комунікативної ситуації.

Виклад основного матеріалу. Учасники комунікації взаємодіють із метою регуляції свідомості або поведінки партнера. Досягнення мети комунікантами під час комунікативного акту може призвести до втрати одним із партнерів спілкування психологічного балансу. З погляду психології це стан душевного благополуччя, який характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам дійсності регуляцію поведінки й діяльності. Психологічний баланс зумовлюється психологічним комфортом – станом душевної рівноваги. Ключовим в описі психологічного балансу є гармонія/врівноваженість між різними аспектами самовираження людини: тілесними і психічними, інтелектуальними й емоційними тощо [1, с. 26–31].

У широкому розумінні поняття «баланс» тісно пов'язане з поняттям «гармонія», а поняття «психологічний баланс» пе-

рехрещується із поняттям «гармонійна особистість». Перші спроби трактування поняття «гармонія» знаходимо у давньогрецьких філософів Арістотеля, Платона, Геракліта та Піфагора, які розглядали гармонію як оптимальний спосіб співвідношення частин одного цілого, злиття різних компонентів в одне гармонійне ціле, яке є зовнішнім проявом внутрішніх зв'язків [2]. Ці давньогрецькі вчені були першими, хто порівняв поняття гармонії, порядку та середини як проміжної ланки між хаосом та ідеалом, між надлишком та недостаткою [8, с. 384–385]. Варто зауважити, що гармонія розглядається не як будь-який зв'язок, а як визначена форма взаємодіювання, за якої одні аспекти не виключають існування інших. Низка сучасних дослідників, зокрема Т. Барсенєва, розглядають гармонію суб'єктивного світу людини, а гармонію досліджують як суб'єктивний феномен. Т. Барсенєва зазначає, що людина відчуває потребу в гармонії (іншими словами – у балансі), прагне до неї усе своє життя у зв'язку з тим, що сприймає своє існування через сукупність «потужних дисонансів» (протиріч). Вирішальним є те, що стан гармонії як взаємодії специфічного набору компонентів є не статичним, а динамічним суб'єктивним процесом синтезу стійкості та змінності. Зазначений процес скеровується суб'єктом таким чином, щоб досягнути певної мети, переслідуваної у цей момент [2].

Підтвердження цієї думки знаходимо у працях Г. Гегеля, який розглядає гармонію як співвідношення якісних протиріч, узятих у їхній сукупності і таких, що витікають із самої сутності цієї сукупності [3, с. 178]. У межах нашого дослідження комунікативна ситуація є сукупністю, яка характеризується співвідношенням прагматичних цілей учасників спілкування та засобами їх досягнення. Відповідно, недосягнення цієї мети призводить до виходу суб'єкта зі стану гармонії (балансу), а внутрішні зв'язки та взаємовідношення отримують новий зовнішній прояв, який називається ситуацією дисбалансу. Якщо перенести трактування поняття гармонії як синонімічної балансу в площину комунікації, то можна стверджувати, що комунікативна ситуація, яка характеризується руйнацією психологічного балансу її учасників, має подвійну природу: внутрішній план як психо-емоційний стан людини, а зовнішній – як вираження цих емоцій за допомогою комунікативних засобів емпатичного характеру.

Поняття «гармонія» досліджується Є. Пазековим та Г. Пазековою через призму феноменології психологічно-гармонійної особистості. Зазначені вчені розглядають це поняття у його основних аспектах: існування особистості в різних середовищах (предметному, соціальному, природному); пропорційності зовнішнього і внутрішнього простору особистості; співрозмірності соматичного (організмичного), психічного і духовного (ціннісно-смыслового) буття. Учені об'єднали об'єктивне оточення особистості та її суб'єктивний світ як площини, що перетинаються і в межах яких

функціонує особа: людина і світ мають існувати та чинити взаємний вплив як одне ціле [6, с. 3400]. З огляду на це стан гармонії (балансу) виникає тоді, коли внутрішня активність особи є повноцінною інтерактивною складовою об'єктивного світу, а стан дисгармонії (дисбалансу) виникає через нездатність особи «влитись» у діяльність об'єктивного світу.

Діяльність людини у своїх дослідженнях В. М'ясищев поділяє на два види: екстраактивність та інтраактивність. Інтраактивність розглядається як внутрішня діяльність особи (психо-емоційні процеси), яка скеровується назовні і перетворюється в екстраактивність для задоволення потреб. У разі, якщо інтраактивність не реалізовується через певні обставини, особа переживає накопичення негативних внутрішніх самооцінок у зв'язку з невдалою самореалізацією. Таке накопичення внутрішніх самооцінок негативного характеру змушує особу перерозподіляти енергію з метою регуляції своєї діяльності, самовдосконалення та розвитку [6, с. 3400]. Це означає, що через неспроможність реалізації і незадоволення потреб особи її інтраактивність у формі психо-емоційних процесів перебуває у стані змін, тобто у стані втрати психологічної рівноваги або балансу.

З. Фрейд та Е. Фромм стан гармонії внутрішнього світу людини пов'язують з інстинктивними потягами та діяльністю підсвідомості [4; 6]. Учені зазначають, що стан гармонії виникає завдяки задоволенню, в основі якого лежить почуття зняття хворобливої напруги. Особа перебуває у стані такої напруги у зв'язку з необхідністю задоволення власних фізіологічних (голод, спрага, сон, безпека) та психічних потреб, які за своєю суттю схожі із фізіологічними. Проте психічні потреби є вторинними щодо фізіологічних, адже для їх задоволення застосовуються залишкові ресурси: енергія, яку не потрібно застосовувати у зв'язку з тим, що фізіологічні потреби вже задоволені [6, с. 3400].

І. Шиллер у своїх дослідженнях аспектів гармонійної особистості зробив висновок, що розірвані почуття і розум, те, що бачать очі і сприймає свідомість, рефлексія і уявлення ворожі одне одному. Саме такі якісно різні протиріччя у їх співвідношенні та сукупності, на думку Г. Гегеля, і становлять гармонію [5]. Якщо відбувається конфлікт амбівалентних рис особистості, то вона виходить зі стану гармонії, а отже, перебуває у стані психо-емоційного дисбалансу (дисгармонії).

Гармонійні відносини розглядаються як особливий вид відносин у динаміці: взаємозалежні протиріччя не просто функціонують і перебувають у стабільних зв'язках, а розвиваються та змінюються. З огляду на це видається можливим зробити висновок, що гармонія – це процес суперечливої безперервної взаємодії протилежностей різних явищ, предметів, що призводить до прогресивного розвитку [5].

Гармонія як процес у своїй еволюції проходить низку етапів. На початковій стадії гармонія існує як тотожність із незначними відмінностями, які чинять незначний взаємовплив, що можна прирівняти до рівності [5]. З огляду на це логічним видається висновок, що гармонія – це система, компоненти якої перебувають у постійній взаємній рівності прогресивного характеру, тобто у балансі. Якщо перенести таку гіпотезу у площину психо-емоційного стану особистості, то можна стверджувати, що ситуація психологічного дисбалансу виникає тоді, коли вплив певного компонента (емоції або почуття) переважає чи стає домінуючим (роздратування, образа, гнів).

Є. Пазеков та Г. Пазекова стверджують, що психологічна гармонія розуміється як оптимальна співрозмірність, узгодженість психологічних характеристик людини одна з одною та з будь-якими проявами зовнішнього середовища [6, с. 3401]. Вчені розглядають психологічну гармонію глобально в аспекті психологічного здоров'я як оптимального поєднання певних характеристик протягом усього життя. У межах нашого дослідження фокус уваги звужується до конкретної одиничної комунікативної ситуації, тому психологічну гармонію або баланс ми розглядаємо як оптимальне поєднання та узгоджене функціонування психологічних характеристик людини у момент спілкування.

Висновки. У результаті дослідження ми виявили, що психологічна гармонія (баланс або рівновага) учасника комунікації є суб'єктивним феноменом, що безпосередньо впливає на розвиток комунікативної ситуації за його участю та досягнення ним переслідуваних прагматичних цілей. Зовнішня гармонія є безпосередньою проекцією внутрішньої психологічної гармонії і проявляється у вигляді оптимального поєднання і співпраці когнітивної, емоційної та поведінкової сфер. Психологічний баланс індивіда постає як внутрішня гармонія, що актуалізується, зокрема, і в комунікативній ситуації. Втрата внутрішньої гармонії або балансу призводить до відображення цього стану у комунікативній ситуації за допомогою вербальних і невербальних компонентів. Взаємодія амбівалентних рис особистості знаходить своє відображення у формі специфічних комбінацій мовних засобів під час комунікації, дослідження яких становить перспективу подальшої розвідки у цьому напрямі.

Література:

1. Філімончук А.В. Психологічні чинники порушення психічного здоров'я дитини / А.В. Філімончук // Психологія. – 2006. – Вип. 6. – С. 26–31.
2. Берсенева Т.П. Гармония как субъективный феномен / Т.П. Берсенева // Аналитика культурологии. – 2009. – № 15.
3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – М. : Мысль, – 1974. – Т. 1.
4. Лукманова Р.Х. Гармония как философская категория / Р.Х. Лукманова // Вестник Башкирского университета. – 2012. – Т. 17. – № 1 (I). – С. 645–649.
5. Берсенева Т.П. Объективные характеристики гармонии / Т.П. Берсенева // Омский научный вестник. – 2007. – № 3(55). – С. 87–90.
6. Пазекова Г.Е. Феноменология психологической гармонии личности / Г.Е. Пазекова, Е.В. Пазеков // ФГБОУ ВПО Ульяновский государственный университет. Фундаментальные исследования. – 2015. – № 2. – С. 3399–3403.
7. Асеев В.Г. Личность и значимость побуждений / В.Г. Асеев. – М. : ИП РАН, 1993.
8. Аристотель. О душе // Аристотель. Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль. – 1976. – Т. 1.
9. Пазекова Г.Е. Психологическая гармония личности как детерминанта здоровья / Г.Е. Пазекова, Н.Е. Еливанова // Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. – 2010. – № 4. – С. 223–226.
10. Ремнева В.В. Психологическое содержание понятия гармонической личности / В.В. Ремнева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 82-2. – С. 152–156.
11. Крылов А.А. Психология : [учеб.] / А.А. Крылов. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2006.

Кондратюк И. Б. Субъективный феномен психологической гармонии как объективная характеристика коммуникативной ситуации

Аннотация. Статья посвящена исследованию онтологии субъективного феномена психологической «гармонии» как основы психологического баланса участников коммуникации. Психологически сбалансированная личность рассматривается как гармоничная личность, итраактивность и психо-эмоциональные процессы которой актуализируются в форме экстраактивности в полной мере и находят свое отражение в коммуникативной ситуации при участии данной личности.

Ключевые слова: гармония, психологическая гармония, гармоничная личность, психологический баланс, психологический дисбаланс, коммуникативная ситуация.

Kondratiuk I. The subjective phenomenon of psychological harmony as the objective feature of the communicative situation

Summary. The research has been devoted the analyses of the ontology of the subjective phenomenon of psychological harmony as the basis of communicant's psychological balance. Psychologically balanced personality is viewed as the harmonious personality whose "interoactivity", psychic and emotional processes actualize absolutely as "extraactivity" in the communicative situation.

Key words: harmony, psychological harmony, harmonious personality, psychological balance, psychological imbalance, communicative situation.